

Drugi izvještaj o Stvaranju: grijeh prvih ljudi (Post 3,1-24)

Temeljnu analizu što je to grijeh u sebi, imamo u Post 3. Tu je grijeh opisan kao neposluh Božjoj riječi. Pošto opis više stavlja naglasak na unutarnji aspekt zbivanja, grijeh je znači prije svega stvar čovjekove duhovne dimenzije – srca.

Zmija kao povod grijehu

Da bi progovorio o tome otkud zlo u svijetu i što je grijeh, biblijski pisac na scenu uvodi zmiju koja je bila *lukavija od sve zvjeradi koju je stvorio Bog*.

Jedna grupa istraživača kreće tragom mitoloških prikaza prisutnih u Izraelu susjednim narodima gdje je zmija smatrana odvratnom ili opasnom životinjom, a ponegdje pozitivnom jer čuva stabla sa plodovima rezerviranim za bogove; u Kanaanu, području u kojem će se naseliti Izraelci nakon Izlaska iz Egipta i hoda pustinjom, zmija je bila simbol plodnosti zbog sposobnosti mijenjanja kože. Stoga će postati simbol kušnje Izraelaca da napuste Boga koji ih je izveo iz Egipta i predaju se božanstvima plodnosti koja su zatekli u *Obećanoj zemlji*. U prilog ovom viđenju išlo bi to što će u kasnijoj biblijskoj literaturi zmija postati simbol Sotone (Mudr 2,23-24).

Drugi odriču bilo kakvu simboličku vrijednost zmije i smatraju da nam ovi reci SZ-a žele reći da je oduvijek u ljudskoj povijesti postojala neka sila koja je čovjeka nukala na neposluh Bogu, tajnovita sila koja progovara kroz od Boga stvorena bića koja su po sebi dobra. Dakle, prema ovom stajalištu, ne bi se radilo ni o kakvom mitskom biću nego o činjenici da svaki čovjek, raspolažući svojom slobodom, u njoj pronalazi napast (i njezine privlačne argumente) da napusti Božji projekt i započne svoj vlastiti. Svrha ovog teksta, dakle, ne bi bila locirati zlo u zmiju nego jednostavno reći da, unatoč dobroti stvorenja, postoji otvorena mogućnost da se čovjek u svojoj slobodi odluči za zlo – povod mu može biti čak i zmija! Da je tekst koncentriran upravo na pitanje čovjekove slobode, postat će jasno u slijedećem poglavlju gdje Bog Kajina upozorava da mu je *zlo kao zvijer na pragu i da mu se još uvijek može oduprijeti* (4,7).

Napast koju uosobljuje zmija prvo iskrivljuje Božje riječi: rekao vam je da *ne smijete jesti ni s jednog drveta?* Žena joj odgovara tumačeći Božje riječi, ali u njih nadodaje *i ne dirajte u nj* – dakle, u njezinim očima Božju zapovijed zvuči oštrije nego li ju je Bog izrekao. To je znak da ona Boga doživljava represivnijim nego li jest. Na osnovu takvog gledanja na Boga, sad je moguć dramatičan i još uvijek neshvatljiv razvoj situacije koji je zapravo paradoksalan za čovjeka.

Iako su od Boga dobili sve što imaju pa i same sebe i prijateljstvo s Bogom, oni su u stanju poslušati zmijino nagovaranje i početi krivo misliti o Bogu. Zmijin je glavni argument: *zna Bog: onog dana kad budete s njega jeli, otvorit će vam se oči i vi ćete biti kao bogovi koji razlučuju dobro i zlo* (Post 3,5). Kao da kaže: Bog je svojom zapovijedi htio sakriti od vas ono najvrednije što možete

postići – *biti kao bogovi* – da bi se zaštitio od vas i sačuvao svoje povlastice! Vi možete sami prekoračiti granice koje vam je on postavio! Možete sami uzeti život u svoje ruke, zašto mu vjerujete?

Grijev je pitanje čovjekove nutrine

Nakon ovih riječi zmija nestaje sa scene, a čovjeku počinje borba između povjerenja i nepovjerenja u Boga, želje za napretkom na vlastiti način i pouzdanja u Božji stvaralački genij. Činjenica da nema više zmije, uopće nije imenovan plod (dakle, nije jabuka!) govori o tome da je naglasak upravo na ovom unutarnjem procesu previranja i odlučivanja.

I tako Adam i Eva počinju sumnjati u Onoga od koga su sve dobili, a vjeruju onome tko im do sada ništa nije dao – zmijski! Umjesto Boga koji je savršen, svemoguć, sve stvara i čini kako god hoće – i njih je stvorio i dao ih samima sebi, oni nasjedaju i stvaraju si sliku nekog božanstva koje nije savršeno, svemoćno, toliko je slabo da se mora bojati ljudi i pokvareno da će im lagati. Dakle, prije nego što je došlo do izvanjskog čina prekršaja Božje zapovijedi, prethodno je došlo do iskvarenja i izopačenja čovjekovog duha. To znači da stvarnost grijeha počinje i očituje se na duhovnoj razini (usp. Post 6,5) zauzimanjem krive slike o Bogu, a nakon toga slijedi izvanjski čin koji je u skladu s nutarnjim stavom. U biti, grijeh je nepovjerenje, prezir prema Bogu, profanacija Njegove svetosti i nijekanje Njegova božanstva. A mogao je biti vjeran svom Stvoritelju, mogao mu je iskazati povjerenje; to bi bio izvor velike radosti za obojicu.

Ovdje vidimo i mudrosnu nit u pouci koju pruža tekst. Ako je Adam bio osvjedočen u svoju nesposobnost da uopće zamisli način kako da se riješi svoje samoće – jer njegovu družicu je projektirao Bog – onda je trebao zaključiti da nije u stanju sam rješavati najdublja životna pitanja. Trebao je zaključiti da bez svog Stvoritelja ne može i da neće daleko dospjeti ako bude sam pružao ruku za životom, ako bude htio sam zgrabiti, oteti ga.

Nepovjerenje prema Bogu nije ostalo bez odraza na odnose među ljudima. Ako čovjek diže barijeru od onoga tko mu je život dao, kako neće od onoga tko mu život može ugroziti?

Nakon konzumiranja zabranjenog ploda, oči su im se otvorile, *spoznaju da su goli* i prave sebi pregače. Golotinja u biblijskom mentalitetu nije samo pitanje stida i seksualnih sloboda, nego i dostojanstva – onaj tko je moćan i zaštićen neće biti ni gol ni bos. Ako netko dospije dotle da bude ogoljen, to znači da je nemoćan i da je njegovo dostojanstvo stavljeno u pitanje. Adam i njegova družica prije grijeha nisu svoju golotinju doživljavali kao problem. Sada među njima rastu barijere i nepovjerenje te osjećaju potrebu da jedno pred drugim štite svoje biće. Njihova golotinja koja je prije bila način njihovog susretanja, međusobnog prihvaćanja i darivanja, sada u njima budi stid i potrebu za samoizolacijom.

Božja reakcija na grijeh

Bog ih nakon grijeha ne progona nego ih – traži! *Adame, gdje si?!* – krik je to koji odzvanja kroz čitavu povijest čovjekovih lutanja i traženja sreće. Nije da Bog ne zna gdje su, nego želi da se čovjek sam očituje, da postane svjestan svojih odluka i njihovih posljedica.

Kao što je među prvim muškarcem i ženom naraslo nepovjerenje, tako se sada zajedno počinju kriti od Boga. Jedno prema drugom nepovjerljivi – u dobru se ne mogu složiti, ali u onom lošem mogu – složno su nepovjerljivi prema Bogu! Vrt, do tada mjesto susretanja s Bogom i rada kojim se čovjek očovječuje, sada postaje mjesto nepovjerenja, iskorištavanja i bježanja od odgovornosti za donesene odluke i počinjena djela.

Ni druga Božja riječ nije osuda. Prvo čovjeka ispituje o onom što se dogodilo. Daje mu priliku da bolje shvati i da se može braniti. Ljudi progovaraju, ali kako? Vidjeli smo da je grijeh počeo iznutra, nutarnjom odlukom. Oni, međutim, o svom nutarnjem svijetu šute i prelaze na vanjske činjenice: pobojah se jer sam gol... Ali, činjenice navode tako da Adam počinje optuživati ženu i time dodatno pojačav razdor među njima: *žena mi je dala sa stabla...* Kao da je morao jesti! Žena kaže: *zmija mi je dala!* Dakle, izbjegavaju pogledati u svoj nutarnji svijet, u razloge svojih odluka, ali u isto vrijeme produbljuju nepovjerenje prema Bogu i međusobno!

Unatoč svemu tome, Bog se ne udaljuje od čovjeka u potpunosti. Nekoliko je znakova da će on i dalje biti prisutan u životu prvog ljudskog para te njihovog potomstva. Žena dobiva ime *Hawwah, Eva* što je u vezi s rađanjem (glagol *hajah*) – *bit će majka svim živima* (3,20). Iz ovog je jasno da će na ljudima i dalje ostati Božji blagoslov koji je preduvjet plodnosti i rađanja.

Na golotinju, koja počinje ljudima smetati i pokušavaju je riješiti tražeći način da se prekriju i zaštite, reagira Bog i daruje im *odjeću od krzna*. Ono što su pokušavali sami, ali nisu uspjeli dalje od smokvinih listića, sada čini Bog. Dostojanstvo i osobni integritet, nad kojim čovjek strepi i neuspješno ga pokušava zaštititi, svog pravog zaštitnika ima u Bogu jer on je onaj koji ga zna i može očuvati. Razvoj događaja koji slijedi jasno će to pokazati.

No, ova Božja akcija jasno daje do znanja i to da je promjena koja je u ljudima nastupila nepovratna – darovana odjeća pokazuje da će od sada ogoljelost čovjeku uvijek biti prijetnja jer je trajno narušena sposobnost otvorenosti i povjerenja prema Bogu i drugom čovjeku.

Stoga ne čudi odluka da čovjeka istjera iz Edenskog vrta. Ovime je jasno potvrđeno da to nije vrt u fizičkom, topografskom smislu i da ljudi nisu trebali promijeniti mjesto boravka. Edenski vrt označavao određenu kvalitetu odnosa između Boga i čovjeka te ljudi međusobno. Pošto je čovjek izgubio tu kvalitetu, Božji čin mu na vidljiv i osjetan način proglašava ono što je, čovjekovom slobodnom odlukom, već ranije postala čovjekova unutarinja stvarnost. Iako ju je

čovjek u sebi krio i od nje bježao, Bog je nije prividio i sad je iznosi na vidjelo – čovječe, ta sam si odlučio izići iz idile Edenskog života!

Pošto sami sebi ne mogu dati život, sami nisu uspjeli pokriti svoju golotinju, „boluju“ od kroničnog nepovjerenja prema Bogu i međusobno, prvi ljudi pokazuju da, ako žele dalje živjeti, potrebni su opraštanja: i Božjeg i opraštanja međusobno. Istjeran iz Edena, čovjekov život je označen krivnjom prema Bogu i drugom čovjeku te prijetnjom smrti. Njegov život od sada je traženje izbavljenja i od krivnje i od smrti.

Od Edenskog vrta do pojma istočnog grijeha

Kroz dugu povijest Crkve ovaj tekst o grijehu prvih ljudi tradicionalno je tumačen kao izvještaj o tzv. *istočnom grijehu* – grijehu koji je otvorio vrata ulasku grijeha u svijet, koji zaražava sva ljudska bića čim počnu živjeti i ona su stalno pod njegovim utjecajem tj. po definiciji su grešna.

Ovdje je prilika modificirati ovakvo gledanje. Već smo napomenuli da nam slijedeći tekstovi u Knjizi Postanka nastavljaju govoriti o grijehu koji postaje sve značajniji faktor u razvoju čovječanstva kako ga opisuje Biblija. Dakle, ovaj izvještaj o prvom grijehu ima nekakve veze sa prisustvom grijeha u povijesti, nešto nam o toj prisutnosti govori.

Međutim, činjenica je da se ni na jednom mjestu SZ-a o prvom grijehu ne govori kao o *istočnom* – da bi on funkcionirao kao infekcija poslije koje su svi ljudi zaraženi. Naprotiv, već u slijedećoj zgodi Bog poučava Kajina da se može oduprijeti grijehu ako to želi. U osnovi, to je gledanje SZ-a na čovjekovu slobodu posegnuti za grijehom ili ne.

Ovome treba dodati SZ-no poimanje tzv. *korporativne osobnosti* uslijed koje se pojavljuje i fenomen *kolektivne krivnje*: krivnja dopire mnogo dalje od pojedinca koji je sagriješio; ona je poput zaraze jer nagriza cijelu grupu u kojoj je grijeh počinjen – razlog tomu jest solidarnost tj. svi pripadnici neke zajednice, grupe zadobivaju korporativnu osobnost i stoga solidarno sudjeluju u dobru i zlu koje se događa u grupi. Jednostavnije rečeno, ako živiš u atmosferi grijeha, ako se u njoj rađaju djeca koja će neće imati puno prilike gledati dobro, onda su i ona na neki način obilježena i zahvaćena grijehom jer će puno teže izići iz njegovog utjecaja i otvoriti se logici i snazi dobra. Teže će život temeljiti na onom što ne poznaju i što im nije posvjedočeno (uzmimo samo za primjer balkansko „snađi se, družo“ – koliko će trebati vremena da ljudi na našim prostorima počnu vjerovati u rad i poštenje kao ključ uspješnog i sretnog života?)

Uz to, kasnije će klasični proroci, koji predstavljaju slijedeći razvojni stupanj u poimanju grijeha i krivnje, naglašavati činjenicu da je grijeh ipak posljedica slobodnog izbora a u skladu s tim povlači i osobnu odgovornost (usp. Ez 18).

Kada sve ovo sumiramo, i k tome uvažimo etiološku narav ovih slikovitih izvještaja (narav neke stvarnosti se objašnjava slikovitim opisom njezinog

„nastanka“ u kojem se opisuje njezina narav) koji su bliski slikovitom mitskom načinu izražavanja, onda možemo reći da tekst kojeg smo razmatrali svakako govori o kušnji čovjeka i njegovom grijehu. Međutim, to nisu kušnja i grijeh koji su se dogodili na početku povijesti nekom drugom, a mene ni kriva ni dužna zahvaćaju poput nekog virusa. Ova poglavlja govore što čovjek jest u svojoj biti: svaki čovjek, svakog vremena i prostora. Radi se, dakle, o istini koja se događa svakom od ljudi i koja stoga jednostavno pripada onome – biti čovjek: svatko od nas je sklon zaniijekati vezu sa Stvoriteljem, biti nepovjerljiv i neposlušan prema njemu, zaboravljati da život uzimamo iz njegove ruke i željeti sebi ga dati sami, a u isto vrijeme – ili možda baš zbog toga – jedni prema drugima postajemo nepovjerljivi i tako si onemogućavamo život kojeg želimo sami uzeti u svoje ruke. Ili, još kraće, pokušavamo graditi svoj život ili sreću tako da im istovremeno razaramo temelje. Rezultat takvog poduhvata unaprijed je poznat.

Excursus o grijehu u SZ-u

Ako izvještaj u Post 3 i nije „dokaz“ o nastanku *istočnog grijeha*, to ne znači da SZ grijeh ne uzima ozbiljno. Naprotiv, gotovo svaka njegova stranica obilježena je prisutnošću ili posljedicama čovjekovog grijeha. Na gotovo bezbroj načina on nam oslikava i analizira motive i načine čovjekovog prijanjanja uz grijeh te posljedice koje takav čin ima.

Načelno govoreći, za SZ čovjekov grijeh je prije svega promašaj – čovjek se otuđuje od Boga koji ga je stvorio i stoga sam sebi spriječava hod prema punini tog projekta, a sebe onemogućuje u svom očovječenju. Stoga će SZ za stvarnost grijeha koristiti izraze koji upravo izražavaju taj čovjekov temeljni promašaj: *hattat*, pomanjkanje, nedostatak; *awon*, zaokrenuta i izobličena situacija, deformacija uslijed pogrešnog čina; *peša*, pobuna, kršenje obaveza Saveza; *maal*, nevjernost, prekršaj preuzete obveze. Osim ovih izraza, grijeh se još naziva *laž* jer on predstavlja napuštanje istine i zbiljnosti. On je za Bibliju ludost koja ima manje intelektualnu a više praktičnu i iskustvenu dimenziju: on vodi u propast.

Praktičnu stranu grijeha u Bibliji se ističe na taj način što grijeh postaje gotovo autonomnu stvarnost koja, kad je jednom ušla u svijet, stalno se širi: slijedit će prvo ubojstvo, poligamija, izum oružja, osveta. I nakon potopa koji je trebao izbrisati zloću sa zemlje, grijeh nastavlja pratiti čovječanstvo i dolazi do novog čovjekovog pokušaja da mimo Boga dopre u božanske sfere – babilonska kula (Post 11,1-9).

Grijeh postaje univerzalna stvarnost koja kvari čovjekov odnos prema sebi, Bogu i bližnjemu tako da nema više nikoga bez grijeha (usp. Jer 5,1-6; 8,10; 1Kr 8,46; Ps 130,3). Krivnja je u uskoj vezi sa grijehom. Koliko je uska njihova veza, najbolje se vidi po tome što SZ nema poseban izraz za krivnju nego koristi *hattat* i *awon*. Ovi izrazi tada označuju trajno stanje koje se oslikava slikom tereta (Br 12,11) koji se nosi (Post 4,13), ili poput hrđe koja izgriza (Ez 24,6s).

Grieh je trajno prisutno zlo koje je aktivno u svijetu i nanosi nepopravljivu štetu.

Stoga ne čudi da je za SZ-nog čovjeka odstranjivanje grijeha i krivnje bilo od životne važnosti jer je zajedništvo s Bogom značilo život. Sam čovjek ne može uspostaviti narušeno zajedništvo. Kao što je zajedništvo od početka bilo Njegov nezasluženi dar kojeg čovjek ne može zaslužiti, njegovo ponovno uspostavljanje može biti izraz samo Božjeg milosrđa i oprostjenja kojem se čovjek treba prepustiti.